

SVAKOME SVOJ MALI PRAZNIK *

Praznik, pojava koju dugujemo hiljadugodišnjem iskustvu tradicionalnih društava, danas postaje problem. Šta je praznik? Neki zamišljaju „idealni praznik“ kao potpuno, totalno zajedništvo, vrhunski zanos, sveto kršenje zabrana itd. Da li je takav idealni praznik ikada postojao u našem tradicionalnom francuskom društvu, kao što je postojao u nekim arhaičnim plemenima Australije? Mnogi u to sumnjaju. Čak i ako „praznik luda“ može da se poveže s jednom takvom kategorijom praznika, moraju se posebno imati u vidu neki drugi praznici koji nemaju iste odlike: tradicionalni Božić ili 15. avgust (Dan uspeća Bogorodice, prim. prev.).

Možemo li u raznolikosti nekadašnjih praznika pronaći neke zajedničke odlike? Emil Dirkem je već odavno sebi postavio to pitanje, i uočio je da su u svim verskim ili svetovnim praznicima, onim veselim ili onim tužnim, dva svojstva stalna: *obredno svojstvo spojeno sa zabavnim*. Odnos između ovih dveju odlika i njegovo značenje za zajednicu i pojedinca se razvija uporedo s društvima: Šta se događa s upražnjavanjem praznika u našim industrijskim društvima?

A. Varanjak je istraživao „suton“ tradicionalnih praznika i njihovo preobražavanje pod uticajem razvoja savremene dokolice.¹⁾ Ž. Divinjo se, po svemu sudeći, s njim slaže tvrdeći: „naše civilizacije koje nazivamo industrijskim, očigledno, ne znaju šta je praznik“.²⁾

*O vremenu obrednom, propisanom,
kolektivnom...*

Drugi naglašavaju porast aspiracija ka prazničnom životu, spontanom, nezavisnom od vla-

¹⁾ Joffre Dumazedier, *Aujourd'hui à chacun sa mini-fête, Autrement*, 7, 1976.

²⁾ A. Varagnac, *Civilisations traditionnelles et genres de vie*, Albin Michel, Pariz, 1948.

³⁾ J. Duvignaud, *Fêtes et civilisations*, Weber, Pariz, 1973.

dajućih institucija i normi, posebno među novim generacijama³⁾: da li je praznik na zalasku ili napreduje, da li nestaje ili se preobražava, i u kom smislu? Odgovori se razlikuju, svakako, u zavisnosti od definicije praznika⁴⁾. Ali, za sociologa definicija se rađa, pre svega, iz *društvene dinamike* pojave.

Po čemu je stvaralačka dinamika praznika u tradicionalnom francuskom društvu (nećemo se zadržavati na egzotičnim ili idealnim referentnim okvirima pojedinih autora) slična ili različita od reproduktivne ili produktivne društvene dinamike praznika u današnjem industrijskom društvu?

U tradicionalnom društvu, razlikujemo četiri temeljne crte:

— U tradicionalnom francuskom društvu, praznik je proizvod *ruralne civilizacije* kojom u potpunosti vladaju kolektivne i religiozne vrednosti, uprkos opstojavanju paganskih ili anti-verskih vrednosti. Ove vrednosti se oličavaju u institucijama, crkvama, korporacijama, porodicama, opštinama, koje u praznicima pronalaze sveti izvor društvene kohezije i duhovnog slavlja, uključujući i nadzor nad uživanjima, zabavama, igrama i spektaklima⁵⁾.

— Praznik se događa u *obrednom vremenu*, i u utvrđenim datumima: ovi datumi su simbolički, i upućuju na prirodna (godišnja doba) ili društvena zbivanja (događaji ili legende) čije redovito vraćanje teži da u institucijama razvije stalnost, trajnost. Uprkos svim stvarnim iako laganim promenama koje donose me-
ne, svakodnevnog života, ovo obredno vreme doprinosi stalnoj re-kreaciji i egzistencijalnom ispoljavanju institucije.

— Pojedinaac ima malo samostalnog življenja, integrisan je u zajednicu. Ako nije integrisan on je marginalan, napušten, osuđen. Njegovo ponašanje je potpuno podruštvljeno. Mogućnosti da odbaci boga, vladara, rad, porodicu, su neznatne i pod pretnjom su teških kazni, često i one smrtno. Praznik je društveni okvir u kome pojedinac ima *prava izražavanja zabranjenog u svakodnevnom životu*; praznik je za pojedinca prilika da se slobodnije zabavi, čineći izgrede svih vrsta u jelu, piću ili seksu, izgrede dopuštene ili tolerisane, čak podsticane, u tom društvenom okviru. Slučaj „praznika luda” — u srcu naših crkava XVII veka, ili primer Karnevala u svim hrišćanskim društvima, tipični su upravo sa te tačke gledišta.

³⁾ A. Villadary, *Fête et vie quotidienne*, Editions ouvrières, Pariz, 1968.

⁴⁾ La fête *Encyclopedia Universalis*, Tom 6.

⁵⁾ Caillois R., *L'Homme et le sacré*, 3. izdanje, Gallimard, Pariz, 1950.

— Vreme privatnog života je u potpunosti podređeno *propisanom vremenu* koje određuju društvene, verske ili svetovne vlasti. I delatnosti koje ne spadaju u stručno-profesionalnu aktivnost ili u domaće poslove ne mogu nikako da izbegnu propise verskih, porodičnih ili profesionalnih vlasti. Nije li pojedinac prepušten samome sebi pien đavola? Zar dokolica nije majka svih grehova? A upravo u okviru ovog relativno homogenog vremena praznika, dopuštene su ili se tolerišu izvesne slobode, kako bi se iskazale suzdržane, kontrolisane ili potisnute težnje pojedinaca. Otuda ta oslobađajuća, štaviše „eksplozirajuća“ funkcija ovog omeđenog i kontrolisanog vremena, vremena praznika. A u tom vremenu, mnogo krupnih ili malih grehova je makar tolerisano ako ne i podsticano. *Sve u svemu, društvo samo tokom prazničnih dana postaje permissivno.*

„Bujanje” *privatnih institucija i praznika*

Koji su uslovi stvaranja i obnavljanja praznika u današnjim društvima?

Sve urbanizovanije industrijsko društvo sekularizovalo je zajednički život: verske prinude dotiču samo manjinu i postale su mnogo „mekše” kada je reč o grupama i pojedincima. Sveta zajednica se suzila, *društvo se razbilo* na sve podvojenije institucije, slobodnije da po sopstvenom nahodenju uređuju norme zajedničkog života: to su društveno-porodične, društveno-duhovne (sa ili bez Boga), društveno-političke, socioprofesionalne institucije. Međutim, kalendarski praznici se još uvek nameću svima na manje ili više imperativan način. Ali, njihovi sadržaji su raznoliki: Božić je postao više porodični nego verski praznik, čije značenje varira od porodice do porodice, obred je sve ređi i kraći, i stapa se s uživanjem, sve više potrošačkim, posebno kada su u pitanju deca (pokloni sa ili bez Božić bate).⁹⁾

Rodili su se i novi praznici koji su se, tokom tridesetak godina, ukorenili u običaje. To je na primer slučaj sa Praznikom majki (Materice). Umnožio se i broj građanskih praznika (14. Juli, 1. Maj, Praznik pobede itd.). *Privatni praznici*, kao što su to rođendani, slave se ne samo u porodicama već i u nekim preduzećima. Umnožava se broj mini-praznika u okviru onoga što se naziva „public relations”: prilikom odlaska u penziju radnika, službenika ili rukovodilaca, prilikom odlaska u vojsku, u povodu 1. Maja itd., a i povodom mnogih drugih stručnih, nacionalnih ili ličnih događanja.

U industrijskom i urbanom društvu uočava se da osnovne institucije društva: porodične, struč-

⁹⁾ Isambert, F. A. op. cit.

ne, društveno-duhovne ili društveno-političke, sve više mešaju zajedničku rasonodu i svečanost (ili obred)⁷⁾ *da bi što bolje razvile sopstvenu odbranu protiv spoljašnjeg ili svoju unutarnju solidarnost* u svetu u kome je sve teže i teže živeti, da bi razvile humaniju, izravniju vezu s institucijom, koja je često tehnokratizovanija, birokratizovanija nego što je bila u prošlosti.

Bilo da pojedinac smatra ovu tendenciju autentičnom ili konvencionalnom, dosadnom ili prijatnom, osnovne institucije izlučuju u svakoj prilici mnogo tipova praznika ili *mini-praznika znatno brojnijih nego nekada*. Jedni odgovaraju onim drevnijim manifestacijama, drugi nekim mnogo novijim: sakralizacija i sveti prestupi su skoro nestali, ali ne i obredi i izgredi svih vrsta, izgredi više ili manje preterani, kojima, posle dva puna veka obrazovanja, treba dati zadovoljštinu da bi se, prema Kondorseu, „povratila narodna pamet”.

Upraznjavanje ovih praznika je prilika za zajedničku i pojedinačnu potrošnju, čije potrebe podstiče tržišno društvo u kome je profit najglavniji pokretač (pokloni za materice — praznik majki, „iskazite svoju pažnju cvećem”, itd.). Obredna pomorandža u drvenim klompama naših pra-pra-roditelja seljaka je nešto veoma daleko. Može se razumeti što neki sociolozi koji porede brojne institucionalne mini-praznike s onim idealnim, „sublimiranim”, „kosmičkim”, „mističnim” i „erotskim” praznikom nekih starih plemena, postaju žrtve velikog ličnog razočaranja.⁸⁾

U tradicionalnom društvu vreme je veoma strogo ritualizovano, to obredno vreme ima verski sadržaj, ono je zalag dugotrajnosti zajednice, ono se prostire na sva vremena: vreme rada, porodičnih ili društvenih obaveza.

U industrijskim i urbanizovanim društvima, društvena vremena su se promenila. Međutim, vreme profesionalnih, porodičnih i društveno-političkih obaveza je nametnuto od strane društva kao što je to nekada bio slučaj s društveno-duhovnim angažmanom, naravno kada je reč o onima na koje se odnosi. To je ono „prinudno” vreme neophodno za društvenu ravnotežu između dužnosti i prava, koje traži veliki angažman odgovarajućih ustanova *da bi se ovo prinudno vreme prihvatilo*, postalo omiljeno, zahvaljujući aktivnostima u kojima se najspontanije moguće zabave povezuju s neophodnim ceremonijama. U tome je poreklo praznika čija učestalost nije samo u funkciji kalendarskih datuma već i u funkciji datuma proslava ve-

⁷⁾ J. Cazenave, *les Rites et la condition humaine*, PUF, Pariz, 1958.

⁸⁾ J. Duvignaud, *op. cit.*

zanih s ograničenjima društvenog vremena, obavezama profesionalnim ili porodičnim i društveno-duhovnim ili društveno-političkim angažmanima.

Pravo na lično izražavanje

U industrijskim društvima, pravo pojedinca da izrazi istinske težnje svoga tela, svojih ruku, svoga srca ili svoga duha, raslo je uporedo s materijalnim i vremenskim mogućnostima da to uradi. Nove vrednosti su rođene posebno u okrilju novih generacija kod kojih *etika ličnog izražavanja* teži da zameni moral društvene represije. Verski, profesionalni, porodični i društveni moral i dalje pridaje veći značaj „dobrom vladanju” koje pojedinci teško uspevaju da interiorizuju, čak i po cenu krize tih institucionalnih kontrola. Pojedinci se opuštaju, ograničavaju često i kroz sukobe.

Deo razonoda povezanih sa samom institucionalizovanom svečanošću praznika oslobađa se kroz bujanje rekreativnih aktivnosti, svečarenju koje je izvan institucionalnih kontrola „takođe svečarskih”; kroz *dokolicu* svake večeri, krajem svake sedmice, krajem svake radne godine (odmori), na kraju svakog radnog veka. Jednim svojim delom penzija postaje treće doba usmereno, kroz vrednovanje „prava na dokolicu”, na praznik pridružen organizacijama, neformalnim grupama, odnosima dokolice tokom celog životnog ciklusa. Pod jednakim društvenim i privrednim uslovljenostima, moguće je, mnogo više nego ranije, „praznovanje” s onima koje volimo. A to je posledica ne samo povećanih sredstava za život već i nove etike.

Nema sumnje da pritisak društvenih konformizama i „zov” tržišne privrede teže, standardizaciji praznika, ali sa dokolicom, u punom značenju ove reči, to postaje vrsta „kulture revolucije” koja se događa i koja duboko menja ravnotežu između institucionalizovanog i ne-institucionalizovanog praznika, između prazničnih dana i dana svakodnevice. Nove mogućnosti za prazničnu dokolicu se umnožavaju: „praznovanje” *postaje mogućnost mnogo nezavisnija od institucionalnih praznika i često nastaje kao reakcija na njih.*

Gde je poreklo ove promene? Najpre u *industrijskoj revoluciji* koja je naše društvo osposobila da proizvodi više uz manje rada. Svakako, postoje periodi u kojima je ovaj paradoks daleko od toga da je organizovan tržišnom privredom za najveću dobrobit svih, pošto značajan deo onih koji ne rade nemaju pravo na dokolicu, već moraju da nose breme nezaposlenosti. To je paradoks koji još uvek utiče na život ogromne većine radnika. U Francuskoj,

u XIX veku, jedan gradski radnik je radio 4000 sati godišnje. Danas, radi nešto malo više od 2000 sati. Posle borbi, često veoma teških, radnici su postigli da rad dece bude zamenjen njihovim obrazovanjem, da i oni sami steknu radni dan od 8 do 9 sati umesto 15, sedmični odmor (week-end) od dva dana umesto samo nedelje, kraj kalendarske godine sa bar jednim mesecom plaćenog odmora, kraj radnog veka s plaćenom penzijom.

Slobodno vreme: spektakl i društvena participacija

Ovaj „kvantitativan“ rast oslobođenog vremena prati i „kvalitativna“ promena: ona koja se iskazuje u težnji ka „prazničnijem“ životu, manje konvencionalnom, životu s manje prinude tokom ovog novog vremena koje se naziva dokolicom. *Mogu li ova težnja ka ludističkoj punoći, koja je sama sebi cilj, i onaj zahtev institucionalne svečanosti da se označe istom rečju „praznik“? Zašto da ne. Ali tada moramo da tačno utvrdimo šta se dogodilo s praznikom u industrijskom društvu.*

Ukoliko želimo da sama reč praznik pokrije ono što su danas postali praznici različitih vrsta, čini mi se da, pre svega, moramo da se odrekemo svođenja praznika na jedan od njegovih posebnih vidova koji može da bude prisutan ili odsutan: „Praznik pretpostavlja preispitivanje koje prevazilazi društvo“, ili „praznik je konformistička reprodukcija jednog starog društvenog obreda“... Praznik je borba između „izvornog stvaralaštva i formalne ili institucionalne konstrukcije, inherentne svakoj kulturi“ ili „puko preživljavanje ili tradicionalno održavanje“. „Praznik može da se usprotivi zabranama ili da ih učvrsti: Ezopovski jezik, po koji put“...

U društvu u kome su su institucije uglavnom sekularizovale, u kome je sveto svelo svoj specifični teren, gde su bazične građanske institucije odvojenije jedne od drugih i otud teže ka usmeravanju i upravljanju, gde je učešće zainteresovanih postalo mnogo problematičnije, gde „obredno“ vreme mnogo manje utiče na pojedince, nego što je to bio slučaj ranije, mada oni i dalje žive pod raznolikim oblicima prisilnog vremena...

U dobu u kome su se organizacije, grupe i van-institucionalni odnosi umnožili u simbiozi, sa rastućom produkcijom oslobođenog vremena, koje se razlikuje od nezaposednutog svetog vremena nekadašnjih igara i praznika, a kojim danas vlada jedan novi sistem vrednosti, vrednosti dokolice, vrednosti koje su istovremeno dobrovoljne vrednosti potrošnje i izražavanja,

vrednosti spektakla i vrednosti društvene participacije... *praznik menja karakter* uporedo sa smanjenjem institucionalnih angažovanja i porastom dokolice kod većine savremenog stanovništva.

Priroda praznika je uvek mešovita: on je istovremeno i svečan i zabavan, kao u Dirkevoj definiciji. Međutim, obe odlike i njihovi odnosi su se promenili: „svečani” karakter praznika simbolično iskazuje bilo na osnovnu građansku instituciju (društveno-porodičnu, društveno-profesionalnu, društveno-duhovnu ili društveno-političku), bilo na sekundarnu organizaciju, spontanu grupu ili interpersonalni odnos u dokolici. *Otuda i dva tipa društvenih aktivnosti stavljena pod zajednički naziv „praznik”*: institucionalni praznik ili van-institucionalni praznik. U ovoj drugoj kategoriji praznika nastaju često pseudo-institucionalne svečanosti u čast trajnih ili prolaznih grupa, drugova, pajtaša, kolega, prijatelja ili ljubavnika, koje se nalaze na marginama primarnih institucija.

Smisao ovih dvaju praznika nema istu vrednost za društvo. Njihova simbolička vrednost ne upućuje na iste tipove zajednica. Jedna vrsta praznika teži da ojača verske institucije, političke, profesionalne ili porodične; druga ih ignoriše — može da ojača institucionalne veze ili da ih oslabi, da ih ospori, da ih uništi. Sa sociološkog stanovišta, prema tome, praznik je postao dvoznačna pojava.

„Zabavni” karakter je dobio na vrednosti, postao je češći i *nezavisniji* nego što je ranije bio u odnosu na institucionalne praznike. Nastao iz svetog praznika, spektakl postaje vladajući vid svakodnevnice dokolice: pozorišna, bioskopska, sportska, televizijska predstava, itd. Ono što smo nazivali „društvom spektakla” danas, često, još više otežava aktivno učešće zajednica koje je privlačilo nekadašnji praznik. Posle neprekidnih i stalnih pronalazaka industrije, uslužnih delatnosti i udruženja za dokolicu nekadašnje svečanosti su danas odbačene.

Ravnoteža između svečanosti i zabave se pomerila — po nazorima koji danas vladaju *razonoda je ono što se najviše cení*, uprkos suprotstavljanju ovoj prevlasti verskog, političkog, porodičnog ili profesionalnog porekla.

(Prevela s francuskog JASENKA TOMAŠEVIĆ)